

Elżbieta Węclawowicz-Bilska*

DOMINANTY W MIEŚCIE

DOMINATES IN A CITY

W założeniach historycznych miast budowle uważane za dzieła architektoniczne były obiektami o specjalnej funkcji, usytuowanymi w istotnym miejscu układu kompozycyjnego i funkcjonalnego. We współczesnych ośrodkach często obiekty – dzieła architektoniczne, które stanowią dominanty przestrzenne nie mają istotnego znaczenia dla całej struktury miasta. W ostatnich realizacjach obserwuje się próby powrotu do tradycyjnych znaczeń.

Słowa kluczowe: dominanty przestrzenne, struktura przestrzenna miasta, dzieła architektoniczne

In historical town, buildings which are architectural monuments always had a special function. There were located in important places with composition and functional value. In contemporary cities, many very high building dominate over the city, without important value for town texture. In the last years we can see reversion to traditional concept in cities projects.

Keywords: spatial dominate, spatial town's texture, architectural monument

Dzieło architektoniczne w mieście stanowi zawsze znaczący w strukturze miasta obiekt o specjalnej funkcji usytuowany w istotnym miejscu, w najważniejszej przestrzeni odpowiednio skomponowanej. Były to obiekty solitarne jak i grupy budynków sytuowane w centrum miasta lub w określonym szczególnym miejscu jako wyraz znaczenia i władzy. Budowle takie otaczały często ważne przestrzenie w mieście, czy tworzyły zwarte zespoły kwartałów i dzielnic. Czasami tym dziełem w mieście stawało się założenie pałacowo-parkowe lub sam teren zieleni urządzonej. Można też mówić o całych zespołach obiektów tworzących dzieła architektoniczne w formie miasta lub jego znacznej części.

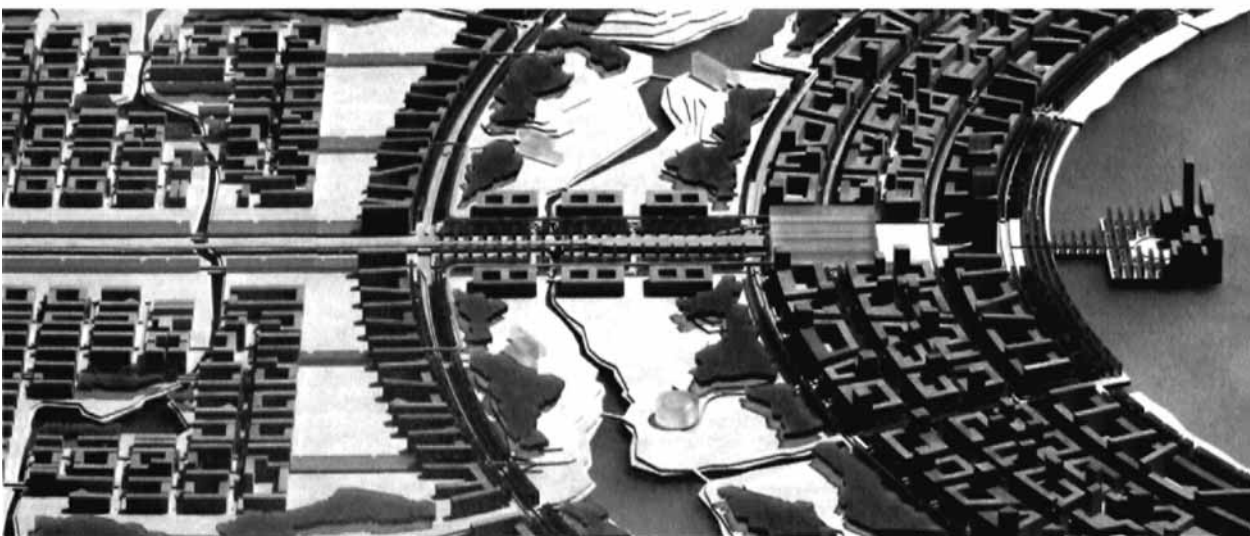
W odbiorze przestrzennym dzieła sztuki istotne znaczenie odgrywa zarówno bezpośrednie otoczenie, jak i dalsze wglądy oraz widoki, co wyraźnie widać np. w historycznym mieście Monachium czy w Salzburgu, których zespoły odbierane są na tle pejzażu alpejskiego.

Wiele miast europejskich zawiera relikty lub całe założenia historyczne. Stąd w licznych z nich zabytkowe budowle o wysokich wartościach estetycznych dominują w strukturze miasta.

W starożytnych miastach greckich były to budowle skupione na akropolu dominującym nad miastem. Z kolei w obszarze państwa rzymskiego o randze miasta świadczyły bazyliki, termy, świątynie, teatry,

* Węclawowicz-Bilska Elżbieta, dr hab. inż. arch, prof. PK, Politechnika Krakowska, Wydział Architektury, Instytut Projektowania Miast i Regionów.

1. Widok na zabudowę wyspy Saadiyat jako projekt rozwoju wybrzeża miasta Abu-Dhabi. Na pierwszy planie projekt F.O. Gehry'ego, w dalszej kolejności obiekty usługowe autorstwa J. Nouvela, Z. Hadid i T. Ando / View shows the Saadiyat Island development project with the Abu-Dhabi water front. Frank Gehry's museum at the tip of the island with the other museums by J. Nouvel, Z. Hadid i T. Ando 2. Główna oś miasta Lingang wg projektu M. von Gerkan & Partners / Main axe of Lingang – City autor: M. von Gerkan & Partners

stadiony, łuki tryumfalne usytuowane najczęściej wokół forum lub w jego najbliższym sąsiedztwie tworzące wyraźną koncentrację obiektów o zróżnicowanych funkcjach. W mieście średniowiecznym najważniejsze budowle w mieście, uważane dziś za dzieła architektoniczne, związane były z obiektami władzy takimi jak: katedry, ratusze, zamki których dominujące zarysy widoczne w panoramach miast informowały o ich potęgze. O znaczeniu pozaartystycznym tych ważnych budowli, będących bezapelacyjnie dziełami sztuki, może świadczyć widok z Badaia Florentina na katedrę Santa Maria del Fiore, a zwłaszcza jej kopułę wylaniającą się na horyzoncie do dzisiaj spoza wzgórz i niewysokiej zabudowy przedmieścia w prawie surrealistycznej formie zjawiskowej ogromnej półkuli stanowiąc wyrazisty cel pielgrzymek. Nie zawsze udawało się wszystkie zamierzenia zrealizować [1]. Z czasem zmiany idei kierowały zainteresowania w stronę innych funkcji. W okresie XVII, XVIII i XIX wieku istotne w przestrzeni miasta stają się pałace, założenia parkowo-pałacowe, czy wreszcie wille w ogrodach stanowiące dzisiaj nierzadko ważne obiekty o wysokich wartościach artystycznych i estetycznych. Odrębną grupę stanowiły realizacje miast idealnych i miast fortów stanowiących zarówno wybitne dzieła architektoniczne jak i techniczne [2]. Wspomniane powyżej budowle występowały i nadal występują jako pojedyncze obiekty w strukturze przestrzennej miasta, jak np. Zwinger w Dreźnie, tworzą wyraźnie zarysowane założenia, np. park z zamkiem w Kassel, lub stanowią otoczenie ważnych przestrzeni w mieście placów, alei oraz promenad, jak np.: bogato zdobione elewacje barokowych pałaców, stojących w cieniu ogromnych platanów, tworzą zwarte, harmonijnie ukształtowane pierzeje najpiękniejszej francuskiej alei Cours Mirabeau w Aix-en-Provence, podobnie jak już późniejsze budowle w Monachium wzdłuż Ludwig Strasse, Kardinal-Faulhaber-Strasse. Do dzieł architektonicznych można też zaliczyć zarówno całe kwartały zabudowy, niektóre

dzielnice, jak i miasta, chociażby Quartier Mazarin w dawnym uzdrowisku Aix-en-Provence, która powstała w czasach rozbudowy uzdrowiska w Aix, a skomponowane barokowe pałace tworzą jednorodną przestrzeń, miasto szachownicowe z Residenzschloss w Mannheim, czy wreszcie barokowy Salzburg, gdzie najważniejsze budowle, kościoły, pałace usytuowane przy placach, parkach, otoczone niższą dyskretną zabudową wyraźnie dominują tworząc układ harmonijny.

Koncepcje miasta nowoczesnego z przełomu XIX i XX wieku zmieniły zasady budowy miasta i zmieniły rolę i znaczenie obiektów dominujących w jego strukturze przestrzennej. Demokratyzacja przestrzeni w projektach niektórych twórców tego okresu spowodowała, że istotną rolę w kompozycji przestrzennej miasta zaczęły pełnić budowle o różnych funkcjach zarówno obiekty mieszkalne [3], jak i usługowe, a nawet przemysłowe [4]. Jakkolwiek w zrealizowanym w połowie XX wieku planie miasta Brasilia, autorstwa Lucio Costy i Oscara Niemayera, zachowano tradycyjne znaczenie atrakcyjnie zaprojektowanych dominant w strukturze przestrzennej [5].

W obserwowanych dzisiaj najnowszych kreacjach zarówno związanych z przebudową, jak i budową od nowa miast, które masowo są realizowane głównie w obszarze bliskiego i dalekiego wschodu, także przez architektów europejskich, wyraźnie widoczne są odwołania do idei modernistycznej, jakkolwiek różnie interpretowanej.

Przykłady lokalizacji obiektów, najważniejszych z uwagi na walory artystyczne, wzniesionych ostatnio w gwałtownie urbanizowanych miastach rejonu Zatoki Perskiej czy w krajach dalekiego wschodu ujawniają współczesne tendencje związków budowli dominujących w strukturze miasta i będących nierzadko wybitnymi dziełami architektonicznymi.

Jednym z najwymowniejszych przykładów jest projekt rozbudowy miasta Abu Dhabi, na wyspie Saadiyat w Emiratach Arabskich. Planowane jako

przyszła światowa metropolia i stolica Emiratów zabudowywane jest działami najwybitniejszych architektów, takich jak Tadao Ando, Frank O. Gehry, Zaha Hadid, Jean Nouvel, I.M. Pei, ONL, Carlos Ott i inni. W układzie szachownicowym planu miasta poszczególne budowle o wybitnych wartościach artystycznych, stanowiące nierzadko dominanty wertykalne, są usytuowane przypadkowo. Główne osie założenia zakończono naturalnym i sztucznymi cyplami wysuniętymi w morze, na których usytuowano obiekty usługowe o funkcji kultury, jako najważniejsze dominanty założenia. Na cyplach tych proponuje się realizację takich budowli jak kompleks wystawienniczy sztuki współczesnej i modernistycznej nazwane Guggenheim Abu Dhabi projektu Franka O. Gehry'ego, zaprojektowane przez Jeana Nouvela muzeum sztuki tradycyjnej tzw. Louvr Abu Dhabi, Centrum Teatralne autorstwa Zaha Hadid, i wreszcie Muzeum Morskie według Tadao Ando. Obiekty te doskonale widoczne od strony morza określają kulturalny charakter tej części miasta. Niezwykle ekspresyjne formy poszczególnych budowli, o wysokich wartościach artystycznych i estetycznych, bardzo dużych kubaturach, zestawione trochę w przypadkowym sąsiedztwie nie współtworzą wspólnej kompozycji. Tym bardziej, że i inne ważne artystycznie, jak i zupełnie kiczowate, budowle dominują w tkance miasta.

Efekty takiego podejścia do realizacji dominant w mieście widać najlepiej z w panoramie gwałtownie urbanizowanego miasta Doha – stolicy Kataru, oglądanej z Zatoki Perskiej. Poszczególne budynki często autorstwa znakomitych architektów, ustawione wzdłuż nadmorskiej promenady wyglądają jak ekspozycje na półce w XIX-wiecznym muzeum.

Podobne działania miały miejsce w ostatnich latach przy realizacjach radykalnych przebudów i rozbudowie wielu miast Dalekiego Wschodu. Pojawiają się tu wśród bardzo wysokiej zabudowy o różnej wartości estetycznej i artystycznej interesujące obiekty w bardzo przypadkowych lokalizacjach [6]. Wyso-

ka cena działek w centrach tych miast, czy na skalistych wyspach powoduje tak intensywną i wysoką zabudowę ich przestrzeni, że wywołany tym chaos przestrzenny *jest nie do zniesienia dla wielu Europejczyków*.

W prezentowanych projektach-ideogramach inteligentnego miasta Songo w Korei Południowej zakłada się kształtowanie przestrzeni centrum miasta na podobnych zasadach, tzn. jako kompleksu wieżowców. Zaprojektowane zostały tu jednak duże przestrzenie zieleni wokół dzielnicy śródmiejskiej ekspozycję poszczególnych budowli i tym samym podjęto próbę wprowadzenia ładu przestrzennego.

Przedstawione zasady usytuowania wartościowych artystycznie obiektów architektonicznych w strukturze przestrzennej nowoczesnego miasta miało miejsce już wcześniej choćby w centrach niektórych miast amerykańskich, ale także w Europie: np. w londyńskim City [7], w La Defence w Paryżu i we Frankfurcie jedynym spośród niemieckich miast, w którym pojawiły się wieżowce. Według podobnych zasad komponuje się dzisiaj także rozmaite wysokie budynki w niektórych polskich miastach zwłaszcza dużych.

Zupełnie inne przesłanki zostały wykorzystane przy kreacji nowych miast w aglomeracji Szanghaju.

Miasto – port Lingang położone na cyplu wchodzącym w Morze Wschodniocchińskie na południowy wschód od metropolii realizowane wg projektu von Gerkan, Marg und Partner zaprojektowano wykorzystując bezpośrednio ideogramy Miasta Ogrodu Ebenezero Howarda. Główny ośrodek rozplanowano wokół idealnie okrągłego sztucznego jeziora o promieniu 3 km. Uzyskana promenada wokół jeziora o długości ponad 9 km, oraz wyspy na ogromnej tafli jeziora w centrum miasta stwarzają warunki do kształtowania wzdłuż tego frontu wodnego dzielnicy usługowej i administracyjnej komponowanej kompleksowo z budynków zarówno wysokich jak i niż-

szych oraz do sytuowania na sztucznych wyspach na jeziorze najważniejszych dominant założenia. Tak długa linia ekspozycji, zdaniem A. Pleszko, przeciwdziała kumulacji ważnych funkcjonalnie i kompozycyjnie obiektów na małej przestrzeni centrum miasta, w tym przewidzianym dla 800 tys. mieszkańców ośrodka. Zabudowę mieszkaniową zaprojektowano w kolejnych współśrodkowych pierścieniach oddzielonych pasmami terenów zieleni. Lokalizację budynków publicznych, projektowanych indywidualnie zaproponowano w parku otaczającym promenadę, oraz wzdłuż promienistych osi, stwarzając dogodne warunki ich dostępności i umożliwiając atrakcyjne kształtowanie ich otoczenia a także świadomie komponując dominanty i akcenty całego założenia.

Z kolei nowe miasto aglomeracji Szanghaju Anting New Town, autorstwa Alberta Speera&Partners, ukształtowano na wzór miast gotyckich otoczonych fosą z usługami w zabudowie tworzącej pierzeje geometrycznych placów. Organicznie kształtowany plan miasta wypełnia zdyscyplinowana zabudowa kwartałowa tworząca tło dla formalnie i funkcjonalnie ważnych budynków publicznych i usługowych zgroma-

dzonych wokół rynków oraz przestrzeni placowych w kilku miejscach założenia. W takich miastach, których wokół Szanghaju zaplanowano dziewięć próbuje się zapewnić ład i spokój przestrzenny mieszkańcom znudzonych chaosem przestrzennym miasta głównego i innych wielkich miast chińskich.

Cytując M. von Gerkana: *Po wielu setkach lat, wszystkie średniowieczne i barokowe miasta charakteryzujące się geometryczną strukturą i czytelnym podziałem funkcjonalnym wykazują wysoką jakość, której brakuje nowoczesnym miastom można dodać, że w miastach tych hierarchicznie usytuowane dominanty ułatwiają orientację przestrzenną i funkcjonalną stając się przeciwwagą dla nadmiernie, chaotycznie zabudowanych licznymi przypadkowymi dominantami centrów wielu współczesnych miast świata. Działania ograniczające uwzględnianie w planach miast istotnej roli komponowania dominant i panoram mogą zbliżyć kształt przestrzeni miast w Polsce do chaotycznie zabudowywanych miast azjatyckich, w których kultura kształtowania przestrzeni wysokimi obiektami jest całkiem nowa, a prawodawstwo w tym zakresie jest dopiero tworzone.*

PRZYPISY

[1] Katedra sieneńska zajmuje obecnie jedynie transept projektowanego założenia. O jego wielkości świadczy ściana frontowa kościoła zamykająca plac II Dumo od zachodu. Podobnie w Beauvais, gdzie z powodu katastrofy budowlanej z pierwotnego zamierzenia pozostały gotyckie prezbiterium i transept.

[2] Np. Palma Nuova, Neuve Brisage (Neuf Breisach) i inne.

[3] Patrz projekt ville Contemporaine miasta współczesnego dla 3 mln mieszkańców Le Courbusiera, tegoż plan ville Radieuse czy plan Voisin dla centrum Paryża, a takim pośrednim przykładem może być np. jednostka marsylska.

[4] Chyba najlepszym przykładem może tu być spalarnia śmieci w Wiedniu proj. F. Hundertwassera.

[5] Na końcach głównej osi miasta usytuowano najważniejsze funkcjonalnie i prestiżowo obiekty Pałac Jutrzenki i siedzibę parlamentu i sądu.

[6] Można tu przywołać założenie klastra naukowe Fusionopolis projektu Kisho Kurakawy w Singapurze za: M. Wdowiarz-Bilska, *Aspekty przestrzenne tworzenia i rozwoju parków technologicznych*, [w:] *Wybrane aspekty funkcjonowania parków technologicznych w Polsce i na świecie*; red. K. B. Matusiak, A. Bąkowski, Warszawa 2008.

[7] Znaczącym tego przykładem są np. budynki Lloydsa i Chanel 4 w londyńskim City proj. Richard Rogersa, które są czytelne jedynie w panoramie tego fragmentu miasta, bowiem usytuowane są na niewielkich działkach wśród intensywnej istniejącej zabudowy.

BIBLIOGRAFIA

Architekten von Gerkan, Marg und Partner, *Ideale Stadt – Reale Projekte* (red. H. Cantz), Munchen 2005.

Fińskie strategie w Chinach, *Architektura & Bizness* 6/2005 s.62–67.

Ph. Jodidio, *Architecture in the Emirates*, Köln 2007.

A. Pleszko, *Chińskie czy niemieckie, Rozmowa z Meinhardem von Gerkanem*, *Architektura & Bizness* 4/2008, s. 76–81.

A. Pleszko *Made in Eurochina*, Anting New Town ASP Ailbert Speer & Partner *Architektura & Bizness* 11/2007, s. 50–55.

E. Węclawowicz-Bilska, M. Wdowiarz-Bilska, *Intelligent City – Spatial Conditions and Needs*, [w:] 3rd International Congress on Intelligent building systems InBuS 2004, Cracow 2004, s. 213–218.